

АНТИФРАЗИС ЯК ЗАСІБ ЕКСПРЕСИВІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕКСТІВ

Хоменко Г. Є. Антифразис як засіб експресивізації сучасних інформаційних текстів.

Статтю присвячено стилістичним лексико-семантичним засобам інформаційних текстів. Розглядається функціонування та семантичне наповнення такого тропа, як антифразис. Ілюстративний матеріал схарактеризовано передусім з позицій експресивності цього стилістичного мовного засобу, з урахуванням структурного та семантичного аспектів.

Ключові слова: інформаційний текст, експресивність, стилістичні засоби, тропи, антифразис.

Хоменко А. Е. Антифразис как средство экспрессивизации современных информационных текстов.

Статья посвящена стилистическим лексико-семантическим средствам информационных текстов. Рассматривается функционирование и семантическое наполнение такого тропа, как антифразис. Иллюстративный материал охарактеризован прежде всего с позиций экспрессивности этого стилистического языкового средства, с учетом структурного и семантического аспектов.

Ключевые слова: информационный текст, экспрессивность, стилистические средства, тропы, антифразис.

Khomenko H. Antiphrasis as the expressive means in modern information texts.

This article deals with stylistic, lexical and semantic information text means. It investigates antiphrasis functioning and its semantic content. In order to illustrate this trope the author chooses material relying on its stylistic expressiveness, including structural and semantic aspects.

Key words: information text, expressiveness, stylistic means, tropes, antiphrasis.

Категорія експресивності є однією з рушійних сил розвитку мовної оболонки сучасного українського інформаційного тексту, утворює успішний лінгвістичний симбіоз з певними характеристиками цього тексту, як чіткість, ясність, конкретність, що спричиняє неоднорідну тональність інформаційного мовлення: виважену, переконливу, доказову, холодну, розмірену й водночас імпульсивну, викривальну, глузливу, співчутливу, прихильну тощо. Наявна авторська суб'єктивна оцінка об'єктів, подій, явищ існуючої дійсності, яка ніскільки не применшує загальної достовірності та об'єктивності поданої інформації. Безсумнівно, великий пласт експресивної інформації несуть у собі стилістичні мовні засоби: тропи, фігури, прийоми. Достатній експресивний заряд реалізують антифразистичні одиниці в інформаційному мовному просторі.

Мета нашої наукової розвідки – проаналізувати функціонування

антифразису в сучасних українських інформаційних текстах.

Новітня лінгвістична наука неоднозначно трактує цей стилістичний засіб. Це стосується й формального, і змістового наповнення. Приміром, О. Ахманова [1, с. 49], О. Горкін [3, с. 72], С. Єрмоленко, С. Бирик та О. Тодор [5, с. 16-17], А. Москвін [10, с. 87] стверджують, що ця стилістична одиниця виражається тільки словом. Іншої думки дотримуються Р. Гром'як, Ю. Ковалів, В. Теремко [8, с. 49], П. Дудик [4, с. 353], Т. Жеребило [7, с. 34], Ж. Марузо [9, с. 31], О. Пужилова [11, с. 216], В. Святовець [12, с. 24], О. Сковородников [6, с. 58], які зазначають, що антифрастична одиниця може бути виражена й словосполученням та реченням. Ми вважаємо позицію останніх слушною, підтримуємо її, оскільки часто заміна значення поширюється не на одне слово, а трансформує семантику й оцінку словосполучення чи речення.

Помічаємо розбіжності, труднощі у тлумаченні антифразису та його видів. Так, деякі дослідники сплутують поняття антифразис та іронія, визначаючи іронію як вид антифразису (А. Горкін, Т. Жеребило, В. Москвін, В. Святовець та ін.) Ми не погоджуємося з цим і поділяємо погляд О. Сковородникова, який вважає антифразис одним із мовних засобів вираження іронії як виду комічного [6, с. 59]. Т. Жеребило називає мейозис різновидом антифразису [7, с. 34]. Ми критично ставимося до такого твердження дослідниці, оскільки мейозис – вислів із значенням навмисного применшення якої-небудь оцінки [5, с. 87], натомість антифрастична одиниця передбачає заміну значення на протилежне або заперечення значення. Пристаємо на позицію О. Пужилової, яка зараховує до видів антифразису власне антифразис, афразис та астеїзм [11, с. 216]. Частково її думку підтримують В. Святовець та О. Квятковський, визначаючи астеїзм як вид антифразису. Отже, можемо визначити антифразис як троп, що полягає в навмисній заміні семантики (значення), емоційно-оцінних відтінків слова, словосполучення або речення чи запереченні значення, ставлення його під сумнів; який здебільшого є мовним засобом вираження іронії як виду комічного.

Основу експресивності антифразиса формує емоційно-оцінна, мнемічно-образна, емоційно-мнемічна та власне атенційна функції, які продукують гумор, іронію, сатиру, сарказм, проте не вичерпуються цим. Залежною від цих властивостей є «інфікуюча» функція як засіб легкого навіювання. Наприклад: *Транс-жири в соусах, смажених виробих, чіпсах, «легких» маслах та маргаринах, заморожених напівфабрикатах, плавлених сирках, спредах, «сирному продукті» і т. д. – змінюють структуру клітинних мембран, внаслідок чого клітини стають схильними до порушень обміну речовин та легко прониклими для вірусів, переродження у злоякісні, та загибелі, що тягне за собою захворювання печінки, ожиріння, цукровий діабет, безпліддя у жінок, хворобу Альцгеймера, рак і т. п.* [ЗВУ, 20.12.2012, № 50 (430)]; *Потім Луценко в індивідуальному порядку здав*

свою кров, сечу і волосся для перевірки на наркотичну й алкогольну залежність. Клініка «Євролаб» не виявила амфетамінів, антидепресантів, похідних кокаїну, героїну, маріхуани й барбітуратів в «**артефактах**» Юрія Віталійовича [УТ, 2007, № 4, с. 20]; *Але мої плани **делікатно** перебив один з мудаків, а точніше, скрутив мені руки і не випускав з купе* [П, 10.12.2012, № 10 (71)]; *Тут я **трішки засмутилась**, а точніше, зі мною сталась невеличка істерика, бо я (на щастя) ніколи раніше не була в такій ситуації* [П, 10.12.2012, № 10 (71)]; *У Криму вчителька обізвала учня «татарской рожей...»... Після надання розголосу «**педагогічній**» тираді вчительки директор гімназії пообіцяла, що з цим інцидентом «педагогічна громадськість розбереться»* [ВЗ, 6–12.12.2012, № 229 (4853)]; *Іншого разу біля входу до мерії було влаштовано комедійні похорони Партії регіонів. У ролі погребника у цій виставі виступав сам мер-регіонал, який зі своєю корумпованою «**командою професіоналів**» дискредитував партію краще, ніж уся опозиція, разом узяті* [УС, 12–18.12.2012, № 50 (3610)]; *Життя за **сухим законом**. Жителі шести тисяч населених пунктів в Україні виживають без води* [К, 07.12.2012, № 47 (335)].

Наведені антифрастичні одиниці є прикладом власне антифразису. Міркуємо так: «*легкі*» масла та маргарини замінюємо на важкі; *артефакти* – фізіологічні продукти діяльності шлунково-кишкового тракту; *делікатно* – жорстоко (друга частина речення містить пояснення – *скрутив мені руки і не випускав з купе* – і робить антифразис доволі прозорим, що спричиняє зниження рівня експресивності висловлення); *трішки засмутилась* – невеличка істерика (автор знову сам пропонує нам нове значення словосполучення); *педагогічна* – антигуманна, жорстока, принизлива тощо; *команда професіоналів* – команда дилетантів; *сухий закон* (повна або часткова заборона на продаж та вживання речовин, які містять етанол) – залишитися без води. Варто зазначити, що антифразис *артефакт* є водночас евфемізмом та графоном, а експресема «*сухий закон*» існує в цьому контексті в ролі й антифразису, й алюзії, тобто в цьому разі має місце стилістична конвергенція, яка увиразнює, підсилює експресивний ефект вислову. Приклади характеризуються яскравою емоційною оцінністю, створюють іронічний ефект, який виражається гумором (*артефакти, сухий закон*), і сатиричними, висміювальними, викривальними нотами («*легкі*»; *делікатно*; *трішки засмутилась*; «*педагогічній*»; «*командою професіоналів*»). Водночас вони «заражають» сміхом адресата, впливають на його настрій, почуття. Мнемічно-образна функція виражається через заміну змісту слова, коли форма залишається незмінною. Індикатором «заміни» семантики слугує контекст. Наведені властивості інтенсифікують породження асоціативних відношень між поняттями, додаткових образів, які здатні «відбитися» в пам'яті. Помічаємо також конвергенцію антифрастичних одиниць «*легкі*», «*педагогічній*»,

«команда професіоналів» з графоном через наявність факультативних лапок. Це проявляє візуально-атенційну функцію, яка стимулює зорове сприйняття та пам'ять.

Рясніють сторінки інформаційних видань ще й афразисами: *Отримали Верховну Раду, упаковану депутатами не від народу, а від товстосумів... Отже, коло замикається: практично всі «народні» депутати й парламентські партії діятимуть у межах, дозволених олігархами, а ті отримують право формувати владу під себе* [УТ, 2012, № 48 (265), с. 23]; *На дверях і на стіні приміщення молодіжного осередку в Дрогобичі, просто на малярській композиції з'явилася фашистська свастика. І не одна. У Дрогобичі давно вже ніхто не бачив подібних «малярських експериментів». Як до таких ганебних, тривожних фактів ставиться інтелігенція?... Не варто недооцінювати такий «дріб'язок», як поява свастики у нашому місті* [ВЗ, 6–12.12.2012, № 229 (4853)], які характеризуються як заперечення значення, поняття, події, особи, ставлення його під сумнів [11, с. 217]. Адресат може самостійно «дофантазувати», домислити те, що хотів висловити автор, таким чином вступаючи в тісну співпрацю з журналістом. Це дає змогу створити емоційний контраст, здивувати, шокувати, насмішити адресата, вивести «з рівноваги». Згадані властивості є виявом емоційно-оцінної, емоційно-інфікуючої та всіх видів мнемічної функції, крім відтворювально-мнемічної. Власне атенційна та візуально-атенційна функція експлікуються через факультативні лапки, які візуально виділяють ці експресеми в площині тексту, фокусують увагу реципієнта. Можна з упевненістю сказати, що проаналізовані засоби повною мірою реалізують експресивний потенціал.

Астеїзми дають змогу авторові поглузувати та гостро висміяти опонента у вигляді формального, «підробного», удаваного комплімента, який чітко та прозоро розкриває суб'єктивне ставлення журналіста до повідомлюваного: *Виявляється, є така Цицикарська вагонна залізнична компанія з обмеженою відповідальністю, яка ревно опікується рухомим складом наших сталевих магістралей: понад тисячу найменувань виготовили для нас. Можна сказати, **виручили, ошчасливили**, бо на наших профільних підприємствах, вочевидь, стільки замовлень, така гарячка – не до рамок з балками* [УД, 21.12.2012, № 51 (299)]; *Відходить у політичне небуття **гордість нашої країни** – Кривосіся подає у відставку, щоправда, кажуть, «обещал вернуться»...* [П, 10.12.2012, №10 (71)]; *У минулому відома журналістка, «модель та ведуча, а нині актриса», «богиня шопінгу», «найвідоміша офіційна утриманка міста Києва», коротше, **звізда**, про що яскраво свідчать вилиці, груди та інші напнуті частини тіла* [П, 10.12.2012, №10 (71)]; *Трипільці – наші стародавні земляки – **на славу попрацювали для нащадків**: виснаживши землі, вони раз на 50-60 років змінювали місце поселення, тому залишили слідів набагато більше, ніж інші, ефективніші господарі* [УТ, 2007, №4, с. 20]. Наведені тексти засвідчують

високий рівень експресивності, експлікуючи майже весь функціональний комплекс виражальності мовлення: емоційно-оцінну, емоційно-інфікуючу, власне атенційну та мнемічну функції (крім відтворювально-мнемічної). Мнемонічна функція виражається так: автор, аби вразити, здивувати, зацікавити, розважити аудиторію, активізувати, сконцентрувати та зафіксувати увагу реципієнтів, звертається до мнемічних властивостей мозку людини й застосовує такі закони пам'яті, як закон інтересу, закон контексту.

Узагальнюючи сказане, можна зазначити, що сучасний інформаційний текст вдало поєднує чіткість, ясність викладу, логічність та однозначність з образністю, емоційністю, оцінністю, які реалізуються за допомогою цілої низки стилістичних засобів. Яскраво реалізує експресивні можливості антифразис. Основу його експресивності становить емоційно-оцінна, емоційно-інфікуюча, мнемічно-образна, емоційно-мнемічна та власне атенційна функції. Важливу роль також відіграє мнемонічна функція. У деяких випадках цей троп може реалізувати й візуально-атенційну та відтворювально-мнемічну функцію.

Література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – [4-е изд., стереотип.] – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.
2. Гашкова М. Г. Уровни языковой экспрессивности (на материале немецкого языка) / М. Г. Гашкова // Вестник МГОУ. Серия Лингвистика. – 2010. – № 3. – С. 153–157.
3. Горкин А. П. Литература и язык. Современная иллюстрированная энциклопедия / А. П. Горкин. – М. : Изд-во Росмэн, 2006. – 1680 с.
4. Дудик П. С. Стилістика української мови : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / П. С. Дудик. – К. : ВЦ «Академія», 2005. – 368 с.
5. Єрмоленко С. Я. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор ; ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
6. Энциклопедический словарь-справочник. Выразительные средства русского языка и речевые ошибки и недочеты / [под ред. А. П. Сковородникова]. – [2-е изд.]. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 480 с.
7. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов / Т. В. Жеребило. – [5-е изд., испр. и доп.]. – Назрань : ООО «Пилигрим», 2010. – 486 с.
8. Літературознавчий словник-довідник : довідково-енциклопедичне видання [для літературознавців, критиків, викладачів і студентів філол. профілю, учителів-словесників] / авт. кол. : О. Астаф'єв, З. Бичко, Б. Бірчак та ін.; ред. кол. : Р. Гром'як, Ю. Ковалів, В. Теремко. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
9. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов / Ж. Марузо; пер. с франц. Н. Д. Андреева ; под ред. А. А. Реформатского. – М. : Изд-во ин. лит., 1960. – 437 с.
10. Москвин В. П. Фигуры двусмысленной речи / В. П. Москвин // Рус. яз. в школе. – 2002. – № 2. – С. 86–90.
11. Пужилова О. Л. Антифразис в газетных текстах / О. Л. Пужилова // Речевое общение : специализированный вестник [под ред. А. П. Сковородникова]. – Вып. 8–9. – Красноярск, 2006. – С. 216–220.
12. Святовец В. Ф. Словник тропів і стилістичних фігур / В. Ф. Святовец. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 176 с.

Джерела

- ВЗ – Високий Замок, газета (м. Львів)
ЗВУ – За Вільну Україну, газета (м. Львів)
К – Кореспондент, газета (м. Київ)
П – Поступ, газета (м. Львів)
УД – Українська доля, газета (м. Чернігів)
УС – Українське слово, газета (м. Київ)
УТ – Український тиждень, журнал (м. Київ)